

Історичні, філософські, правові й кадрові проблеми фізичної культури та спорту

УДК 796.011/124/93"19"(477)

ОСОБЛИВОСТІ ТЕЛЕОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У 20–30-Х РР. ХХ ст.

Наталія Салтан¹, Світлана Червона¹

¹Харківська державна академія фізичної культури, Харків, Україна, nataliiasaltan@gmail.com

<https://doi.org/10.29038/2220-7481-2024-04-03-09>

Анотації

Актуальність теми дослідження. Вивчення генези української системи фізичної культури важливе для розуміння її особливостей, установлення й збереження її традицій та визначення ролі й місця у формуванні телеологічних основ сучасної системи фізичного виховання. **Мета та методи дослідження.** Мета дослідження полягає у визначенні основних телеологічних засад розвитку фізичної культури на українських землях у 20–30-ті рр. ХХ ст. **Методи дослідження** – аналіз, узагальнення та систематизація даних; логічний, проблемно-пошуковий. **Результати дослідження та висновки.** Післявоєнний поділ українських земель зумовив розвиток фізичної культури в межах різних держав: СРСР, Польщі, Чехословаччини й Румунії. Це визначило напрями розвитку та цільові основи фізичного виховання як соціальної системи. Їх особливості виявлялись у методах і засобах, через які реалізовувалися цілі фізичного виховання: централізованість та державна підтримка в УСРР і добровільність та культурницький аспект у Західній Україні. Розвиток фізичної культури в означений період обумовлювався двома паралельними ідеями, що мали коріння в античній традиції, коли, з одного боку, фізична культура пронизувалась ідеєю гармонійного розвитку тіла й духу, а з іншого – зосереджувалась на політичних цілях і набувала мілітаризованого характеру. Ці підходи стали основою для формування конкретних телеологічних принципів фізичного виховання у ХХ ст., які ми визначаємо як фізичний розвиток як телеологічна основа, соціалізація особистості, етичний та естетичний розвиток. На нашу думку, у період інституалізації фізичної культури колоніальна політика держав, у якій опинились українські землі, і загальноєвропейські культурні тенденції призвели до нівелювання культурних здобутків українського народу та утвердження як еталону розвитку європейських зразків. У подальшому їх адаптовано до українського національного або радянського ґрунту. Отже, розвиток фізичної культури в 1920–1930-х рр. ґрунтувався на античних традиціях гармонійного розвитку тіла й духу, поєднуючи їх із політичними та мілітаризованими цілями. Фізична активність сприяла зміцненню здоров'я, підготовці молоді до військової служби й захисту нації, інтегрувала людей у суспільство, забезпечуючи рівність і можливості для самореалізації. Водночас спорт та фізична культура формували моральні цінності, почуття краси, гармонії й сприяли розвитку національної ідентичності.

Ключові слова: телеологія, фізична культура, фізичний розвиток, соціалізація особи, етичний та естетичний розвиток.

Nataliia Saltan, Svitlana Chervona. Peculiarities of the Teleological Foundations of Physical Education in Ukrainian Lands in the 20s and 30s of the 20th Century. Topicality. The study of the genesis of the Ukrainian system of physical culture is important for understanding its features, establishing and preserving its traditions, and determining the role and place in the formation of the teleological foundations of the modern system of physical education. **Purpose and Methods of Research.** The purpose of the study consists in determining the main teleological foundations of the development of physical culture on Ukrainian lands in the 20s and 30s of the 20th century. Research methods: analysis, generalization and systematization of data; logical, problem-searching. **Results of Work and Main Conclusions.** The post-war division of Ukrainian lands determined the development of physical culture within the borders of different states: the USSR, Poland, Czechoslovakia and Romania. This determined the directions of

development and the target foundations of physical education as a social system. The peculiarities of these principles were manifested in the methods and means through which the goals of physical education were realized: centralization and state support in the Ukrainian SSR, and voluntarism and the cultural aspect in Western Ukraine. The development of physical culture in the specified period was conditioned by two factors parallel ideas rooted in the ancient tradition, when, on the one hand, physical culture was imbued with the idea of harmonious development of the body and spirit, and on the other, it focused on political goals and acquired a militarized character. These approaches became the basis for the formation of specific teleological principles of physical education in the 20th century, which we define as physical development as a teleological basis, socialization of the individual, ethical and aesthetic development. In our opinion, during the period of institutionalization of physical culture, the colonial policy of the states in which the Ukrainian lands found themselves and general European cultural trends led to the levelling of the cultural achievements of the Ukrainian people and the establishment of European models as a benchmark for development. Later, they were adapted to the Ukrainian national or Soviet soil. Thus, the development of physical culture in the 1920s and 1930s was based on ancient traditions of harmonious development of body and spirit, combining them with political and militarized goals. Physical activity contributed to strengthening health, preparing young people for military service and protecting the nation, integrated people into society, providing equality and opportunities for self-realization. At the same time, sports and physical culture formed moral values, a sense of beauty, harmony and contributed to the development of national identity.

Key words: teleology, physical culture, physical development, socialization of the person, ethical and aesthetic development.

Вступ. Поступ фізичної культури та спорту визначається потребами суспільства й зумовлюється рівнем розвитку матеріального виробництва та суспільними уявленнями про роль фізичного виховання в житті людей. Сенс і мету фізичного виховання як соціального явища визначають його телеологічні основи. Вони тісно переплітаються з метою фізичного виховання, слугуючи концептуальною базою для визначення його напрямів, завдань і методів організації; визначають подвійний вектор фізичного виховання – з одного боку, орієнтуючи його на державні та громадські інтереси, а з іншого – на особистісні прагнення людини.

Основні телеологічні принципи фізичного виховання як соціальної системи можна згрупувати за кількома ключовими аспектами. Ураховуючи широкий спектр його соціальних, фізичних і культурних функцій, доцільний такий поділ: фізичний розвиток як телеологічна основа, соціалізація особистості, етичний та естетичний розвиток.

У науковій літературі питання телеологічних основ фізичного виховання як соціальної системи досліджено недостатньо. Борис Шиян указує, що зміст системи фізичного виховання розкривають її телеологічні, науково-методичні, програмно-нормативні та організаційні основи. Аналізуючи національну систему фізичного виховання, науковець пропонує її ідейною основою вважати загальнолюдські цінності. На його думку, фізичне виховання повинно ґрунтуватися на принципах природовідповідності, демократизації та гуманізму [15].

Погоджуючись з ідеями А. Цюся про відповідність історичним епохам як одній із закономірностей розвитку фізичної культури, наголосимо на тому, що телеологічні основи з часом можуть трансформуватися відповідно до тих чи інших суспільних запитів [14].

Визначити телеологічні основи фізичного виховання конкретного історичного періоду (чому фізичне виховання є необхідним і яким чином воно слугує загальному благу) дають змогу дослідження з історії фізичної культури та спорту, а також з історії України.

У монографіях О. Вацеби й Б. Трофим'яка детально проаналізовано розвиток спортивно-гімнастичного руху в Західній Україні в другій половині ХІХ ст. – першій половині ХХ ст.; усебічно охарактеризовано діяльність товариств «Луг», «Пласт», Товариство «Орли» – КАУМ, «Сокіл» [2; 13]. Т. Устінова у своїй роботі розглядає фізкультурний рух у загальноєвропейському контексті як інструмент соціалізації та мілітаризації населення, зосереджуючись на його зв'язку з державним контролем й ідеологічними програмами [11].

Широкий пласт наукових досліджень стосується аналізу спортивної преси Галичини. [4; 6] У рамках новітніх підходів до вивчення історії України проводять свої дослідження К. А. Кобченко (гендерний вимір) [3], Є. Бутакова (спортивні заходи як об'єкт геортології) [1], Б. Матулкін (історія повсякденності) [7].

Мета цього дослідження – визначення основних телеологічних засад розвитку фізичної культури на українських землях у 20–30-ті рр. ХХ ст.

Матеріал і методи дослідження. Матеріалом дослідження є наукова література з педагогіки та історії України, мемуарна література, періодичні видання, у яких детально висвітлено процес

розбудови галузі фізичної культури й спорту на українських землях у 20–30-х рр. ХХ ст. Аналіз та узагальнення наукової літератури дали змогу визначити думки науковців щодо телеологічних основ фізичного виховання як соціальної системи, а також узагальнити та систематизувати дані щодо її розвитку в означений період. Логічний підхід забезпечив побудову чіткої структури дослідження, що уможливило простеження взаємозв'язку між умовами розвитку й телеологічними основами фізичного виховання. Застосування проблемно-пошукового підходу дало змогу сформулювати припущення щодо ролі європейських культурних запозичень у формуванні національної системи.

Результати дослідження. Післявоєнні угоди, укладені за результатами Першої світової війни, зумовили передачу західноукраїнських земель упродовж 1919, 1923 рр. до складу новоутворених держав – Польщі, Чехословаччини та Румунії. Водночас більшість українських земель після поразки національної революції наприкінці 1922 р. увійшла до складу СРСР як Українська Соціалістична Радянська Республіка. Це зумовило шляхи розвитку та телеологічні основи фізичного виховання як соціальної системи в означений період. Їх особливості виявлялись у методах і засобах, через які реалізовувалися цілі фізичного виховання: централізованість та державна підтримка в УСРР і добровільність та культурницький аспект у Західній Україні.

Фізичний розвиток як телеологічна основа передбачає, що держава, громада, людина свідомо ставлять перед собою мету, спрямовану на зміцнення здоров'я, підвищення життєвої активності, розвиток витривалості, сили, координації.

Зазначимо, що спортом займалися переважно молоді люди, які в майбутньому мали піти на військову службу. Фізична активність була одним із факторів, що покращував здоров'я молоді: у 1926 р. у звіті Другої наукової конференції з фізичного виховання опубліковано дані, що відсоток непридатних до військової служби в Червоній армії був на 50 % нижчим серед призовників, які регулярно займалися фізичною культурою.

Дослідник Вадим Ковпак, вивчаючи спортивну пресу Галичини, дійшов висновку, що більшість тогочасних учених наголошували на тому, що турбота про загальний стан здоров'я та фізичну підготовленість жінок сприяє зміцненню національної сили. [4].

Ідея поєднання спорту й військово-фізичної підготовки стала досить популярною серед радянської молоді із запровадженням у 1931–1932 рр. Всесоюзного спортивного комплексу «Готовий до праці та оборони». Фактично держава створювала в суспільстві культ сильної людини, яка б могла в будь-який момент стати на захист інтересів держави. Подібні тенденції спостерігали в цей час також в інших країнах. У Румунії, наприклад, у 1921 р. набув чинності закон, який зобов'язував усі «національно-культурні товариства» організовувати фізичну й військову підготовку та санітарну освіту населення.

Завдяки добровольчій ініціативі громадян протягом 1920–30-х рр. значно покращилася міська спортивна інфраструктура як в УСРР, так і в Галичині. Активна соціальна позиція громадян стала наслідком інтерналізації, тобто включення у внутрішній світ людини уявлення про цінність фізичної активності для власного фізичного вдосконалення, повного розкриття своїх індивідуальних якостей.

Марта Маринюк, аналізуючи українські періодичні спортивні видання Галичини між Першою та Другою світовими війнами, як-от: «Вісти з Лугу», «Луговик», «Спортовий альманах», – зазначає, що найважливішим для тодішніх спортивних періодичних видань були популяризація здорового способу життя, виховання фізично здорової нації, пропаганда різноманітних видів спорту. [6].

Отже, суспільна увага до фізичного розвитку сприяла зміцненню здоров'я, покращенню фізичних якостей, вихованню громадян, спроможних захищати інтереси нації й держави.

Соціалізація особистості. Фізична культура та спорт інтегрують особистість у суспільство, забезпечують розвиток комунікаційних навичок, адаптацію до соціальних норм. Вони створюють однакові можливості для самореалізації, сприяють подоланню ізоляції, формуванню спільних цінностей і підтримці демократичного духу в суспільстві.

Рівність і доступність фізичної культури для всіх зробили її важливим інструментом соціальної інтеграції, особистісного розвитку та просування демократичних цінностей. Вона стала простором, де кожна людина, незалежно від соціального статусу, гендеру чи фізичних можливостей, могла проявити себе.

Наприклад, у міжвоєнний період у Львові спортсмени змагалися під псевдонімами Стефа, Бомба чи Оріся. Така практика забезпечувала анонімність, створювала рівноцінні умови для всіх учасників і підкреслювала демократичність спортивного середовища.

Заняття фізичною культурою також не вимагали значних матеріальних ресурсів, що робило її доступною навіть для пересічного громадянина. У Харкові більшість спортивних клубів і товариств не стягували плати за відвідування, що сприяло широкому залученню населення до спорту. У Галичині учасники спортивних змагань часто не мали спеціального спортивного обладнання та форми. Так, для гри у футбол узували звичайне взуття, а ковзанярі прикріплювали леза до свого зимового взуття. Одягали на змагання вишиванки, демонструючи поєднання традиційної культури й спортивного духу.

Фізична культура також сприяла емансипації жінок. Ми погоджуємося з думкою К. А. Кобченко, що фізична культура стала одним зі шляхів емансипації жінок, хоча й не набула масового характеру, поступаючись професійній освіті та громадській діяльності як в УСРР, так і в польській Галичині [3]. У міжвоєнний період популяризація фізичної культури, зокрема через проекти на кшталт «Жінка і спорт», сприяла інтеграції жінок у суспільне життя й процесам емансипації.

Фізична культура стала інструментом інтеграції людей з обмеженими фізичними можливостями. Приблизно в цей час з'явилися зародки параолімпійського спорту, який мав на меті показати, що люди з інвалідністю можуть брати участь у фізичній активності так само, як і здорові. Представники Львівського клубу глухонімих досягали високих результатів на різних змаганнях. У Польщі був організований Всепольський чемпіонат із легкої атлетики, який проводився лише для глухих.

Фізична культура була потужним інструментом для подолання соціальної ізоляції та вивільнення накопиченої агресії. Вона відволікала громадян від маргінальних форм активності. За спогадами одного з організаторів спортивного руху в Харкові Семена Привіса, такі заняття кардинально змінювали форми дозвілля молодих людей. «... Не битися, хуліганити або грати в карти йшли молоді люди з нашого району у вільний від роботи час, а на спортмайданчик – займатися фізкультурою» [10, с. 4]. Фізична культура стала сферою, у якій можна було проявити свої лідерські якості, вивільнити агресію, що накопичувалася в людській душі, соціально прийнятними шляхами. Усе це сприяло популярності цієї сфери дозвілля серед юнаків і підлітків.

Отже, фізична культура стала особливою галуззю, де модерні та демократичні принципи впроваджувалися в життя через доступність, спільні зусилля, взаємоповагу і єднання людей із різних соціальних груп.

Етичний та естетичний розвиток. Фізична культура й спорт сприяють етичному та естетичному розвитку особистості. Вони формують моральні цінності всього суспільства та людини як окремої суспільної одиниці, водночас допомагаючи прищеплювати почуття краси й гармонії.

Заняття спортом були місцем, де громада (Галичина) й держава (УСРР) утілювали в життя певні цінності. Український історик Б. Матулкін називає періодичні видання, документи галицьких спортивних товариств і виокремлює колективістські цінності, які пропагували спортивні об'єднання. У статуті українського спортивного товариства «Сокіл Батько» зазначено цілі його повсякденної діяльності: «виховувати членів в гімнастиці через спільні справи, спільні прогулянки... також пожежні вправи, стрільняння по цілях, їзди на конях і на скороходах, плавання, веслування, фехтування, співу і музики». Ця цитата яскраво ілюструє намагання ідеологів спортивного життя залучити людей до фізичної активності через колективістські рухи, які часто мали характер видовища й таким чином набували соціокультурного характеру [7].

Заняття спортом вимагали самодисциплінованості, самоорганізації, наполегливості та завзятості в досягненні мети. Через відсутність усталених тренувальних методик і кваліфікованих тренерів атлети часто були змушені самостійно обирати режими фізичних навантажень та складати власний графік тренувань. Діяльність львівської організації ґрунтувалася на передових досягненнях європейської системи фізичного виховання. Наприклад, праці Мирослава Тірша в Чехії й Фрідріха Яна в Німеччині стали методологічними основами розвитку українського сокілства. Методична література лише спрямовувала тренувальний процес, але його успіх залежав, передусім, від самих молодих людей. Майже всі вони відволікалися від щоденної роботи та навчання, щоб займатися фізичною активністю.

В УСРР під впливом масової пропаганди у свідомості широкого загалу формувалися певні культурні ідеали. Радянські художники всіляко підкреслювали ідею чоловічої краси: у 20–30-х рр. ХХ ст. набули популярності радянські спортивні плакати, де чуттєві образи гарної стрункої дівчини й героїчного атлета-чоловіка слугували для пропаганди соціалістичного способу життя.

Довкола спортивних товариств у Галичині об'єднувалися передові діячі культури, які у власних творах усіляко прославляли спорт. Спортивна тематика також знайшла своє вираження в скульптурі,

живописі, вітражах, графіці, музиці, театрі та фотографії. Фізична культура й спорт були чинниками формування української культури: до 1940-х рр. існувала традиція проводити церемонії нагородження в кав'ярнях і театральних кабаре. Це сприяло популяризації спортивного життя у Львові. Через засоби масової інформації та мистецтво громадяни опосередковано залучалися до фізичної активності.

Є. Бутакова проаналізувала фотоматеріали щодо спортивних свят і дійшла висновку, що в СРСР вони мали декілька форм: фізкультурні паради, демонстрація систем фізичного виховання, масові гуляння, вистави та спортивні змагання [1, с. 208]. Зазначимо, що подібні форми проведення свят характерні й для Галичини. Свята не мали важливого спортивного значення, але сприяли масовому залученню населення до занять фізичною культурою, водночас формуючи естетичний смак, почуття краси та причетності до високого.

Спортивний стиль став характерною рисою львівської моди в 1930-х рр. Світова спортивна мода вплинула на жіночу моду, яка стала більш простою, що змусило жінок дбати про себе, цікавитися фізичною активністю. Львівський мистецтвознавець О. Нога пояснює цей феномен масовим залученням широких верств населення до занять фізичною культурою й спортом [8, с. 340].

Отже, етичний та естетичний розвиток забезпечував формування моральних цінностей суспільства, почуття гармонії й краси, водночас відігравав важливу роль у становленні національної культури та колективних ідеалів.

Дискусія. Історичний детермінізм визначає зміни, які притаманні будь-якому суспільству. Ми погоджуємось із думкою Р. Поліщука про те, що з поступом промислової революції спорт та ігри набули систематизованого й упорядкованого характеру в Північній Європі, європейські колонізатори та місіонери експортували їх по всьому світу [9]. Але пропонуємо розширити цей географічний ареал до меж усієї Європи. Ідея культурного трансферу знаходить відображення в роботі А. Цьося, який серед основних закономірностей розвитку фізичної культури визначає взаємовплив регіональних, національних і міжнаціональних компонентів фізичної культури [14].

Ми стверджуємо, що його основою стали дві концепції, які беруть свій початок в античну добу. Перша з них ґрунтується на давньогрецькій ідеї гармонійного поєднання фізичного та інтелектуального розвитку людини, де культи тіла й духу були тісно пов'язані між собою. Друга концепція, яка була притаманна давньоримській культурі, визначала фізичну культуру як інструмент досягнення політичних цілей і надання їй мілітаризованого характеру [12, с. 358]. Ці підходи стали основою для формування конкретних телеологічних принципів фізичного виховання у ХХ ст., які ми визначаємо як фізичний розвиток як телеологічна основа, соціалізація особистості, етичний та естетичний розвиток.

В українській педагогічній думці утвердилась ідея про глибоке історичне коріння національної системи фізичного виховання (як педагогічної й соціальної). Водночас дослідники визнають наявність європейських впливів, особливо через освітні моделі, зокрема німецьку, шведську та чеську гімнастику в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. [5]. Гімнастичний рух і спорт розглядаються як такі, що ґрунтувалися на античній традиції гармонійного розвитку людини.

На наше переконання, у період інституалізації фізичної культури колоніальна політика держав, у якій опинились українські землі, та загальноєвропейські культурні тенденції призвели до нівелювання культурних здобутків українського народу й утвердження як еталону розвитку європейських зразків.

У подальшому їх адаптовано до українського національного або радянського ґрунту. Наприклад, відомо, що сокольський рух зародився в Чехії в 1862 р., а вже потім розповсюдився по територіях країн Центральної та Східної Європи. Засадничі принципи сокольського руху: «В здоровому тілі здоровий дух», демократія, рівність, братерство, етнічна ідентичність, громадянська відповідальність стали основою для громадських інституцій Західної України, що взялися виховувати молоде покоління українців. Педагог і популяризатор фізкультурного руху І. Боберський, підкреслював, що тіловиховна практика сприяє пробудженню національної свідомості [2]. Спортивно-мілітарні товариства «Сокіл» і «Січ», виховували молодь у дусі патріотизму та готовності захищати національні інтереси, а їхні члени пізніше стали основою легіону Українських січових стрільців. Отже, фізична культура як інструмент досягнення політичних цілей у межах сокольського руху набула мілітаризованого характеру, сприяючи вихованню патріотичної молоді, готової захищати національні інтереси.

Висновки. За результатами проведеного аналізу ми встановили таке:

1. Розвиток фізичної культури в означений період зумовлений двома паралельними ідеями, що беруть початок в античній традиції, коли, з одного боку, фізична культура пронизувалась ідеєю гармонійного розвитку тіла й духу, а з іншого – зосереджувалась на політичних цілях та набувала мілітаризованого характеру.

2. Фізичний розвиток у цей період розглядали як телеологічну основу, спрямовану на зміцнення здоров'я, покращення фізичних якостей, з акцентом на підготовку молоді до військової служби й забезпечення захисту своєї нації та Батьківщини.

3. Соціалізацію особистості в цей період розглядали як телеологічну основу, що інтегрувала людей у суспільство через фізичну культуру та забезпечувала рівні умови для самореалізації, незалежно від статусу, походження чи фізичних можливостей.

4. Етичний та естетичний розвиток як телеологічна основа цього періоду передбачав формування моральних цінностей, колективістських ідеалів і виховання почуття краси й гармонії через фізичну культуру та спорт.

Перспективи подальших досліджень полягають у виявленні й конкретизації телеологічних основ системи фізичного виховання на українських землях у різні історичні періоди, що дасть змогу простежувати її генезу та культурні витоки.

Джерела та література

1. Бутакова Є. Радянські фізкультурні свята як об'єкт вивчення геортології: історико-джерелознавче дослідження на фотодокументах 20-х рр. ХХ ст. *Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики*. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2006. №13. С. 194–212.
2. Вацеба О. Нариси з історії спортивного руху в Західній Україні. Івано-Франківськ: «Лілея НВ», 1977. 229 с.
3. Кобченко К. А. Емансипація в межах панівної ідеології: радянські жінки у фізичній культурі і спорті. *Дні науки філософського факультету 2008*: матеріали Міжнар. наук. конф. (16–17 квіт. 2007 р., м. Київ). Київ, 2008. VI. С. 61–62.
4. Ковпак В. О. Українська спортивна періодика Галичини 20–30-х рр. ХХ ст.: історико-функціональний аспект і проблемно-тематичні домінанти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.08. Київ, 2007. 20 с.
5. Кожокар М. В. [та ін.]. Організаційно-педагогічні засади фізичного виховання дітей та молоді на Буковині: монографія. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т, 2019. 235 с.
6. Маринюк М. Міжвоєнні періодичні спортивні видання та січо-лугова ідеологія (1914–1939). *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. Харків; Львів: ХДАДМ (ХХІІ), 2003. №15. С. 157–163.
7. Матулкін Б. Джерела до вивчення українського спорту в Галичині кінця ХІХ ст. – 1939 р. Приклади інтерпретації у світлі історії повсякдення. *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету*. 2016. № 17. 154–162.
8. Нога О. П. Світ львівського спорту: 1900–1939 рр. Спортдосягнення, товариства, архітектура, вбрання, мистецтво. Львів: НФВ Укр. технології, 2004. 784 с.
9. Поліщук Р. Феномен спорту: від культури популярної до культури масової. *Культурологічний альманах*. 2023. Вип. 3. С. 188–195.
10. Привіс С. Так гуртувалися, так гартувалися. *Старт*. 1977. № 1. С. 3–4.
11. Устінова Т. Розвиток гімнастичного руху в контексті фізкультурної освіти країн Європи (друга половина ХІХ століття – 30-ті роки ХХ століття). *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2012. № 3. С. 134–138.
12. Салтан Н. М., Салтан О. М. Мілітарна та гуманістично-творча спрямованість фізкультурного руху в Західній Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. *Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи*: зб. тез ХХІV Міжнар. наук.-практ. конф., 4 груд. 2024 р. Харків: ХДАФК, 2024. С. 358–359.
13. Трофим'як Б. Гімнастично-спортивні організації у національно-визвольному русі Галичини: (друга половина ХІХ ст. – перша половина ХХ ст.). Тернопіль: Екон. думка, 2001. 694 с.
14. Цьось А. В. Закономірності розвитку фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві*. 2009. № 3. С. 19–23.
15. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Тернопіль: Богдан, 2001. Ч. 1. 272 с.

References

1. Butakova, Ye. (2006). Radianski fizkulturni sviata yak ob'iekt vyvchennia heortolohii: istoryko-dzhereoznavche doslidzhennia na fotodokumentakh 20-kh rr. KhKh st. [Soviet sports holidays as an object of study of geortology: historical and source research on photographic documents of the 20s of the twentieth

- century]. *Spetsialni istorichni dystsypliny: pytannia teorii ta metodyky* [Special historical disciplines: questions of theory and methodology]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy, 13, 194–212 (in Ukrainian).
2. Vaceba, O. (1977). *Narysy z istoriji sportyvnoho rukhu v Zakhidnij Ukraini* [Essays on the history of the sports movement in Western Ukraine]. Ivano-Frankivsk: «Lileja NV», 229 p. (in Ukrainian).
 3. Kobchenko, K. A. (2008). *Emansypatsiia v mezhakh panivnoi ideolohii: radianski zhinky u fizychnii kulturi i sporti* [Emancipation within the dominant ideology: Soviet women in physical culture and sports.]. *Dni nauky filosofskoho fakultetu – 2008: materialy Mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (16–17 kvitnia 2007 r., m. Kyiv)*. [Days of Science of the Faculty of Philosophy – 2008: proceedings of the International Scientific Conference (April, 16–17, 2007), Kyiv], VI, 61–62 (in Ukrainian).
 4. Kozhokar, M. V. [et al.] (2019). *Orghanizacijno-pedagoghichni zasady fizychnogo vykhovannja ditej ta molodi na Bukovyni: monohrafija* [Organizational and pedagogical principles of physical education of children and youth in Bukovina]. Chernivci: Chernivec. nac. un-t, 235 p. (in Ukrainian).
 5. Kovpak, V. O. (2007). *Ukrainska sportyvna periodyka Halychyny 20–30-kh rr. KhKh st.: istoryko-funktsionalnyi aspekt i problemno-tematychni dominanty* [Ukrainian sports periodicals of Galicia in the 1920s and 1930s: historical-functional aspect and problem-thematic dominants]: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.08. Kyiv, 20 p. (in Ukrainian).
 6. Marynjuk, M. (2003). *Mizhvojenni periodychni sportyvni vydannja ta sicho-lughova ideologhija (1914–1939)* [Sources for the study of Ukrainian sports in Galicia in the late 19th century – 1939. Examples of interpretation in the light of everyday history]. *Pedagoghika, psykholohija ta medyko-biologhichni problemy fizychnogo vykhovannja i sportu*. Kharkiv; Ljviv: KhDADM (KhKhPI), 15, 157–163 (in Ukrainian).
 7. Matulkin, B. (2016). *Dzherela do vyvchennia ukraïnskoho sportu v Halychyni kintsia XIX st. 1939 r. Pryklady interpretatsii u svitli istorii povsiakdennia* [Sources for the study of Ukrainian sports in Galicia in the late XIX century. 1939. Examples of interpretation in the light of everyday history]. *Naukovi zoshyty istorychnoho fakultetu Lvivskoho universytetu* [Scientific notebooks of the historical faculty of Lviv University], 17, 154–162 (in Ukrainian).
 8. Noha, O. P. (2004). *Svit lvivskoho sportu: 1900–1939 rr. Sport dosiahnennia, tovarystva, arkhitektura, vbrannia, mystetstvo* [The world of Lviv sports: 1900–1939. Sports. achievements, society, architecture, clothing, art]. Lviv: NFV «Ukrainski tekhnolohii» (in Ukrainian).
 9. Polishhuk, R. (2023). *Fenomen sportu: vid kuljтуры populjarnoji do kuljтуры masovoji* [The phenomenon of sports: from popular culture to mass culture]. *Kuljturologhichnyj aljmanakh*, 3, 188–195 (in Ukrainian).
 10. Pryvis, S. (1977). *Tak hurtuvalysia, tak hartuvalysia* [So united, so hardened]. *Start*, 1, 3–4 (in Ukrainian).
 11. Ustinova, T. (2012). *Rozvytok ghymnastychnogo rukhu v konteksti fizkuljturnoji osvity krajín Jevropy (druga polovyna KhIKh stolittja – 30-ti roky KhKh stolittja)* [The development of gymnastic movement in the context of physical education in European countries (second half of the 19th century – 1930s of the 20th century)]. *Teorija i metodyka fizychnogo vykhovannja i sportu*, 3, 134–138 (in Ukrainian).
 12. Saltan, N. M., Saltan, O. M. (2024). *Militarna ta ghumanistychno-tvorcha sprjamovanistj fizkuljturnogho rukhu v Zakhidnij Ukraini naprykinci KhIKh – na pochatku KhKh st.* [Military and humanistic-creative orientation of the physical culture movement in Western Ukraine in the late 19th – early 20th centuries.]. *Fizychna kuljtura, sport i zdorov'ja: stan, problemy ta perspektyvy: zbirnyk tez XXIV Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji*, 4 ghrudnja 2024 roku. Kharkiv: KhDAFK, 358–359 (in Ukrainian).
 13. Trofym'jak, B. (2001). *Ghymnastychno-sportyvni orghanizaciji u nacionaljno-vyzvoljnomu rusi Ghalychyny: (druga polovyna KhIKh st. – persha polovyna KhKh st.)* [Gymnastics and sports organizations in the national liberation movement of Galicia: (second half of the 19th century – first half of the 20th century)]. Ternopilj: Ekonomichna dumka, 694 p. (in Ukrainian).
 14. Cjosj, A.V. (2009). *Zakonomirnosti rozvytku fizychnoji kuljтуры* [Regularities of physical culture development]. *Fizychno vykhovannja, sport i kuljtura zdorov'ja u suchasnomu suspiljstvi*, 3, 19–23 (in Ukrainian).
 15. Shyjan, B. M. (2001). *Teorija i metodyka fizychnogo vykhovannja shkoljariv* [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Ternopilj: Boghdan, 1, 272 p. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024 р.